

Särtryck av "Hörnartikel" ur Dagens Nyheter, onsdag den 7 juni 2000

Tjernobyl finns kvar när reaktorn stängts

Ytterligare en av de så kallade RBMK-reaktorerna ska stängas. Ukrainas beslut att även den fjärde och sista av reaktorerna i Tjernobyl tas ur drift i år följer tidigare överenskommelser. Enligt dessa har en rad stater, främst EU-länderna och USA, ekonomiskt och tekniskt bidragit till att höja säkerheten under förutsättning att den sista reaktor skulle stängas år 2000.

Förkortningen RBMK står för "grafitmodererad kanal-kokareaktor". Konstruktionen av RBMK har allvarliga säkerhetsbrister. En av dem är att reaktorn kan "skena". Ökad ångbildning leder till ökad effekt. I de reaktorer som finns i andra delar av världen är förhållandet det omvända - effekten minskar.

Det som hände vid Tjernobyl 4 var just att reaktorn skenade. Trots att personalen kände till konstruktionsbristerna koppelade man bort ett antal säkerhetssystem. Den plötsliga och våldsamma effektökningen i reaktorn gav därmed ett okontrollerbart läge. Den explosionsartade ångbildningen ledde till ett så kraftigt tryck att taket på reaktortanken lyfte. Efter som reaktorn dessutom saknade inneslutning var katastrofen ett faktum. Den förvårades av att grafiten antändes när den kom i kontakt med syre.

Säkerheten vid återstående RBMK-reaktorer har förstärkts påtagligt sedan 1986. De grundläggande konstruktionsbristerna kan dock inte elimineras. Därför råder det stor enighet om att bland annat reaktorerna vid Sosnovij Bor utanför S:t Petersburg och Ignalina i Litauen också bör stängas.

Sarkofagen i Tjernobyl Foto: Efram Lukatsky

Även efter stängningen av den sista reaktor i Tjernobyl kvarstår dock betydande problem. Ett sådant är hur den så kallade sarkofagen som byggdes över den havererade reaktorn ska kunnas göras säker. Arbetet pågår och beräknas kosta cirka sju miljarder kronor. 25 länder deltar i finansieringen. Skulle sarkofagen börja läcka påverkas de områden runt Tjernobyl som redan har beläggning av cesium.

Ett annat problem är effekterna på människors hälsa. De är av två slag, medicinska och psykosociala.

Ett 40-tal personer dog som en direkt följd av olyckan. Minst 1 300 barn har drabbats av sköldkörtelcancer på grund av att de fått i sig radioaktivt jod. Ett femtontal av dem har dött.

När det gäller de cirka 600 000 (!) personer som fördes till Ukraina från olika delar av Sovjetunionen för att delta i räddningsarbetet finns egentligen inga säkra uppgifter. Det samma gäller de cirka 200 000 personer som evakuerades under en tioårsperiod och de cirka 150 000 som bor kvar inom det kontaminerade området. De undersökningar som gjorts av bland annat WHO tyder dock inte på någon ökande trend, vare sig för total cancerfrekvens eller för leukemi.

Däremot är det belagt bortom varje tvivel att Tjernobyl ledde till en katastrofal försämring av det allmänna hälsoläget. Den starka oron för att man själv eller någon i familjen ska drabbas av svår sjukdom, kombinerad med de sociala och ekonomiska påfrestningar som evakueringen förde med sig, har skapat stora medicinska problem. Situationen försvåras av den söndervittring av samhällsstrukturen som drabbat området efter 1990, och av ett närmast obefintligt förtroende för myndigheter och andra officiella företrädare för samhället.

Den stora skillnaden jämfört med 1986 är att det i dag finns ett väl utvecklat samarbete på alla nivåer när det gäller anläggningarna i Ryssland, Ukraina och de baltiska staterna. När Tjernobyl havererade kände ingen utanför järnridån till olyckan förrän den förhöjda strålningen noterades i Forsmark. I dag finns en total öppenhet.

Och den är nödvändig. Säkerhetsfrågorna gäller inte bara de kvarvarande RBMK-reaktorerna. Våldiga mängder använt kärnbränsle och radioaktivt avfall lagras i nordvästra Ryssland under förhållanden som enligt våra säkerhetskrav är helt oacceptabla. Det rör sig om hundratalet reaktorer och tiotusentals bränselement från ubåtsflottan. Skadat bränsle lagras på ett fartyg inne i hamnen i Murmansk. I Paldiski i Estland finns två ubåtsreaktorer på land, ingjutna i provisoriska betongsarkofager. Och så vidare.

Även om dessa anläggningar inte innebär någon risk för spridning av radioaktivitet utanför närområdet är det uppenbart att materiet måste tas om hand. Detta kräver internationella insatser och internationellt kapital. Rysslands egna resurser är helt otillräckliga.

Även en del tryckvattenreaktorer har en säkerhetsnivå som ligger långt under västerländska normer, bland andra de i Kola. Även detta är en fråga av betydande intresse för grannländerna.

Tills vidare får vi nöja oss med att den sista reaktor i Tjernobyl nu stängs och söka tröst i att järnridån föll 1990. Om så inte hade skett hade den närmast makabra brist på säkerhetstänkande som präglade de kommunistiska regimerna med till visshet gränsande sannolikhet lett till ytterligare olyckor och till fortsatt avsiktlig spridning av radioaktivt material.

Claes-Göran Kjellander

Medarbetare
på ledarredaktionen